

68-protesterne i DDR

Af Bernd Gehrke

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: Aus Politik und Zeitgeschichte, 14-15, 2008, Bundeszentrale für politische Bildung

Aus Politik und Zeitgeschichte udgives af den tyske Forbundscentral for politisk dannelse (*Bundeszentrale für politische Bildung*) som et tillæg til ugeavisen *Das Parlament*. Med forbundscentralen egne ord har udgivelsen til formål at ”offentliggøre videnskabeligt baserede, alment forståelige bidrag til samtidshistoriske og socialvidenskabelige temaer såvel som til aktuelle politiske spørgsmål. Tillægget er et forum til diskussion, en indføring i komplekse vidensområder og tilbyder en afbalanceret blanding af grundlæggende og aktuelle analyser.”

Bernd Gehrke, diplomøkonom, født 1950; nationaløkonom og samtidshistoriker, medarbejder i *Projektgruppe Opposition und Repression ved Zentrum für Zeit-historische Forschung Potsdam*.

Indledning

Frem til i dag er det den politiske og emotionelle opladning, som præger debatterne om 68-revolten i Vesttyskland. Når det drejer sig om året 1968 i DDR, er det derimod næsten udelukkende perspektivet af SED-øvrighedens repressive ordenspolitik, som optager den samlede tyske offentlighed: dens deltagelse i undertrykkelsen af det tjekkoslovakiske kommunistpartis politik for en socialisme med et menneskeligt ansigt såvel som den brede demokratibevægelse i CSSR. Sammenligner man året 1968 med de indenrigspolitiske konflikter i eksempelvis 1976, hvor Wolf Biermann fik frataget sit statsborgerskab, må 1968 reelt skulle henregnes som et upåfaldende år i DDR's historie.

Udgangspunktet for den følgende skitse til DDR's historie er den konstatering, at året 1968 ikke blot har opnået en historisk betydning som følge af en vest- og østtysk generationsdannelse, men som året for den første globale revolte, der strakte sig fra Sydøstasien over Latinamerika, Afrika, over USA såvel som Vest-, Syd- og

Østcentraleuropa til Japan.¹ Det er derfor indlysende, at problemstillingen om sammenlignelige udviklinger i DDR trods fraværet af en revolte ikke kan udtømmes med en fremstilling af generelle udviklingstendenser, men eksplicit må stille spørgsmål om revolten, dens konfliktadfærd og grundene til dens udeblivelse. For så vidt DDR både var en del af det sovjetiske imperium og det delte tyske samfund, er den som et dobbelt præget samfund, også hvad angår betydningen af året 1968, af særlig interesse.

Da året 1968 også i DDR var et år med talrige protester, og da disse i overvejende grad blev båret af ungdommen, vil denne ”protest-ungdom” stå i centrum i det følgende, idet den komplekse problematik om en generationsdannelse dog udelades. Desuden vil denne skitse koncentrere sig om protesterne mod Sovjetunionens og dennes forbundsfællers militære intervention i CSSR, protestaktørerne og de begivenheder, som gjorde, at året 1968 i det ydre nok var et upåfaldende år, men alligevel blev et nøgleår i DDR's konfliktshistorie.

Politisering før Prager-foråret

Protesterne trængte med kun få undtagelser ind i den kollektive hukommelse og blev i stedet igennem årtier opbevaret i erindringskulturen. Dette blev kun muligt, fordi SED-diktaturet i 1968 endnu besad et fuldstændigt informationsmonopol. 1968 – det var kun syv år efter bygningen af Muren og undertrykkelsen af ethvert tegn på modstand mod den, som blev indledt med den voldelige afskrækkelseskampagne ”Næven mod den beskidte kæft.”² Disse tildragelser var i 1968 endnu fast forankrede i den brede offentlighed. Imidlertid var der i de efterfølgende år opvokset en ”uroelig ungdom” (Marc-Dietrich Ohse), der var sluppet for den frygt, som endnu sad dybt i mange voksne, fordi den først skulle høste egne erfaringer, og som var blevet bekræftet af zigzagkursen i SED's ungdoms- og kulturpolitik og

1. Se Gerd-Rainer Horn/Bernd Gehrke: *1968 und die Arbeiter. Studien zum „proletarischen Mai in Europa“*, Hamburg 2007, s. 8-12.

2. Falco Werkenthin: *Politische Strafjustiz in der Ära Ulbricht*, Berlin 1995, s. 47-52.

antændt af opbruddynamikken både vest og øst for grænserne.

Det var et tydeligt tegn på, at uroen blandt ungdommen heller ikke kunne undertvinges i 1968, at der allerede i det foregående år atter havde vist sig langhårede ungdomsgrupper i storbyerne. Hermed signalerede de, at regimets forsøg på siden efteråret 1965 gennem rabiater metoder at undertrykke den ungdommelige beat-kultur var mislykkedes. Af en tidligere til dels accepteret delkultur var der blot blevet en fortrængt subkultur, som nu i stadig stigende grad blev et afgrænsningskendetegn for nonkonforme unge. Herved blev deres miljødannelse uden for det statsligt kontrollerede sociale rum direkte fremmet.³

Til scenen for denne ungdommelige subkultur hørte, ud over grupperne af arbejderungdom som oprindeligt var blevet præget af beat-kulturen, efterhånden også de nonkonforme fra den unge intelligens, børn af forældre med partitilhørsforhold såvel som børn fra kristne hjem.⁴ Men hvad der var endnu værre for regimet var, at ikke kun blandt unge intellektuelle og kristne studenter - som tilegnede sig de gængse litteraturpræferencer hos Vesttysklands magtkritiske ungdom, men netop også inden for den ungdommelige subkultur, med hvilken partistaten befandt sig i en konflikt - havde der i 1966/67 vist sig oppositionelle politiseringsprocesser, som tilførte den ungdomskulturelle konflikt en ny dimension og gjorde den permanent.⁵ Et vigtigt tegn herpå var adaptationen af symboler fra den vesttyske udenomsparlamentariske opposition, der rakte fra anti-atom-mærker til maoismens symboler, og det førte fra ungdommens side nu også til politiske konflikter i uddannelsesinstitutioner og ungdomsklubber. Symbolet for den af SED hyldede vestlige anti-atombevægelse begyndte i DDR så at sige automatisk

at pege i retning af de sovjetiske atomvåben, og dets bærere forbandt hyppigt en sådan symbolik med afvisning af den præmilitære træning, eller de nægtede helt og holdent at gøre tjeneste med våben lige som de som oftest kristne soldater i byggetjeneste.⁶ Nødvendigheden for SED af at spærre den fri adgang for DDR-borgere til den kinesiske ambassade den 1. januar 1968 var det tydeligste tegn på omfanget af en selvstændig søgen i dele af ungdommen efter politiske svar hinsides regimets retningslinier. Trods politibevogtning af alle ambassader og frygten for registrering ved indtræden i ambassadebygningen var der under indflydelse af vesttyske studerende siden 1966, men frem for alt i 1967, blevet indledt en strøm af besøgende til ambassaden, som ikke kun kom fra Østberlin. I henhold til observationer foretaget af Ministeriet for Statsikkerhed (MfS) var det hovedsageligt "beat-tilhængere", som prægede DDR-besøgsstrømmen. Det var heller ikke kun gymnasieelever og studerende, som indgik i denne. I region Potsdam udgjorde lærlinge og ungarbejdere endog flertallet.⁷ Den oppositionelle politiseringsproces inden for den ungdommelige subkultur var åbenbart ikke kun afgrænset til den unge intelligens, således som det blev fastslået i en provokerende parole, der af ukendte blev hængt op i Kirov-værket i Leipzig under partivalget den 19. maj 1967: "*Wir sind jung und lieben Mao Tse-Tung.*" (Vi er unge og elsker Mao Tse-Tung.)⁸

Så det var ikke noget under, at der i foråret 1968 ikke alene fandt diskussioner sted blandt gymnasiaster og studerende, men også blandt oppositionelt politiserende lærlinge, om den siden det foregående år eskalerende ungdomsrevolte i Vesten, og at revolterne i Warszawa, Vestberlin, Paris og i USA blev fulgt med opmærksomhed i medierne. Foråret i Prag rykkede dog mere og mere frem i forgrunden. På denne baggrund

3. Se Michael Rauhut: *Beat in der Grauzone. DDR-Rock 1964 bis 1972 - Politik und Alltag*, Berlin 1993, i: samme/Thomas Kochan (red.): *Bye Bye, Lübben City. Bluesfreaks, Tramps und Hippies in der DDR*, Berlin 2004.

4. Jeg har interviewet 40 samtidsvidner fra DDR-oppositionen i 1970'erne. Mine udsagn baserer sig på forskellige interviews.

5. Se *Zur Einschätzung des Bewusstseinsstandes der Berliner Bevölkerung*, i: SAPMO-Barch NL 182/1033, Bestand W. Ulbricht, Bl. 3 vom 27. Januar 1967.

6. Se interview med Nora G. af 27. 4. 2004.

7. Se MfS BV Potsdam, Abt. XX/2, Analyse zum Komplex "Springer" af 5. 7. 1968, i: Gustav Rust: *In den Fängen der Stasi. Ein Kommunist maoistischer Prägung in der „DDR“. Eine Dokumentation anhand von Stasi-Akten*, Berlin o.J., s. 27f.

8. Michael Hofmann: *Die Leipziger Metallarbeiter. Etappen sozialer Erfahrungsgeschichte*, i: *Soziale Milieus in Ostdeutschland. Gesellschaftliche Strukturen zwischen Zerfall und Neubildung*, redigeret af Michael Vester/Michael Hofmann/Irene Zierke, Köln 1995, s. 172.

kom det i Leipzig og Potsdam allerede i foråret 1968 til protester mod nedrivning af kirker, der hang sammen med omformning af bycentrene. Især i Leipzig nåede disse protester en stor offentlighed og var til en vis grad spektakulære. Mere end 1000 deltog i protesterne, og omkring 40 blev arresteret. Det var især studerende, der spillede en fremtrædende rolle i protesterne.

I 1960'erne blev CSSR yderst populær hos ungdommen og den kritiske intelligens. Ungdommen benyttede i stigende grad de rejsemuligheder i "retning øst", som var blevet skabt efter Murens bygning, og tog til Prag, Warszawa eller Budapest for dér at nyde den større kulturelle liberalitet. For den kritiske intelligens, der var inficeret af den Tredje Vej i betydningen af en demokratisk socialisme, blev det stadig mere tydeligt, at i CSSR øgedes frihederne betragteligt inden for videnskab og kultur samt mulighederne for diskussion af de også i DDR ophobede grundlæggende problemer. Så det var ikke overraskende, at udviklingen i CSSR siden udnævnelsen af Alexander Dubček til formand for det kommunistiske parti fra begyndelsen af mødte stor interesse og stærke sympatier hos den kritiske ungdom såvel som hos intelligensen i DDR. Især hos den unge intelligens var der opstået ønsker ikke blot om en succes for Prags reformpolitik, men også forhåbninger om tilsvarende udviklinger i eget land. Det store flertal i befolkningen, især arbejderne, forblev imidlertid skeptisk. Men efterhånden som demokratiseringsprocessen i CSSR skred fremad, der udvikledes en uafhængig presse, og der blev diskuteret industrireformer, som skulle føre til uafhængige fagforeninger og arbejderselvforvaltning i virksomhederne, omfattede sympatien for udviklingen stadig mere de brede befolkningslag og dermed også arbejderne. Men jo mere underretningerne om sovjetiske militærmanøvrer og spekulationerne om en militær intervention tog til i sommeren 1968, desto større blev tvivlen om realiseringsmulighederne.

Omfanget og karakteren af protesterne

De få tilfælde af protester mod den militære intervention den 21. august 1968, som blev

kendt gennem øst- og vestmedier, giver indtryk af en ubetydelig og ikke bemærkelsesværdig protest, der tilmed var præget af partiintelligensens børn. Særlig kendt blev arrestationen og domfældelsen af en gruppe omkring Frank og Florian Havemann. De havde skrevet flyveblade mod undertrykkelsen af det "røde Prag" og påkaldte sig især opmærksomhed, fordi de var børn af højtplacerede SED-funktionærer, kunstnere eller netop DDR's kendteste oppositionsfigur. Men det billede af protesterne, som bestod gennem årtier, var forkert.

I betragtning af sovjetblokkens fuldt mobiliserede politiske og militære magt er det ikke overraskende, at interventionen ikke frembragte en revolte, men derimod at det på trods af den forudsigelige, umiddelbart praktiske udsigtsløshed for modstand overhovedet kom til protester. Tyngden i protestbølgen, som begyndte allerede den 21. august 1968, lå i tidsrummet umiddelbart derefter. I en analyse fra begyndelsen af oktober, efter at protesterne var taget af, oplister MfS 2.129 "protesttilkendegivelser", hvoraf 1.360 blev henregnet til "væsentlige hændelser". De vigtigste forseelses kategorier af "fjendtlige handlinger" var "påsmøring" af 1.690 "hetzparoler" og "udbredelse af egenfremstillede hetzskrifter" med 7.587 eksemplarer. Sammen med de "i forbindelse med arrestationer beslaglagte hetzskrifter" drejede det sig om i alt 10.487 eksemplarer. Ud over 294 tilfælde af "anonym hetz", altså telefonopkald eller breve, blev der optalt 74 "organiserede sympatitilkendegivelser".⁹

Størsteparten af disse foregik uden for virksomhederne. Disse blev ofte gennemført hemmeligt af enkeltpersoner eller mindre grupper, især når det drejede sig om skriftlige ytringer. Flyveblade, som ofte blev lagt i brevkasser, men også i offentlige transportmidler, var et anliggende for intelligensen. Slagord som "Dubček" og "Svoboda" og CSSR's flag blev malet på gader og mure. I regionerne Karl-Marx-Stadt og Neubrandenburg

9. ZAIG, Hinweise für Kollegiumssitzungen - Dienstbesprechungen, Anfang Oktober 1968; BStU, ZA, ZAIG 4725, i: Monika Tantzsch: *Maßnahme „Donau“ und Einsatz „Genesung.“ Die Niederschlagung des Prager Frühlings 1968/69 im Spiegel der MfS-Akten*, Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik. Reihe B: Analysen und Berichte Nr. 1/1994, S. 36.

blev kommunikationskablerne mellem DDR's Nationale Folkehær og de sovjetiske stridskræfter, der var stationeret i DDR, endog afbrudt af forskellige mennesker, som intet kendskab havde til hinanden. Andre steder, eksempelvis i Leipzig-Taucha og Torgau, skældte grupper af arbejderungdom åbent og ofte provokerende ud på forbikørende sovjetiske tropper eller på politifolk og statstjenestemænd.¹⁰ Også symbolske handlinger som det at bære CSSR's flag på reversen var lige så demonstrativt åbne.

Protesterne i virksomhederne var hovedsageligt knyttet til de virksomhedsmøder, som var indkaldt af repræsentanter for regimet med henblik på at presse medarbejderne til såkaldte bifaldserklæringer. Derfor blev virksomhedsinterne protester overvejende ytret mundtligt. Eksempelvis afviste 17 ud af 23 medarbejdere på en virksomhed for teknisk bygningsinventar i Wanzleben at underskrive et forelagt dokument, der bifaldt indmarchen, og erklærede, at de kun ville underskrive en erklæring, hvis den var "for CSSR og mod russerne".¹¹ Lignende eksempler er dokumenteret fra østberlinske virksomheder, hvor det også kom til arrestation af modstræbende arbejdere som "provokatører".¹² På wagner, som om morgenen blev trukket ud af Karl-Marx-værket i Magdeburg, stod der "hetzslagord" som "kommunistvin, fascistpak", der yderligere var blevet ornamenteret med hagekors og SS-runer.¹³ Det til i dag eneste kendte forsøg på strejke skete på VEB Rewatex i Østberlin. Der havde kedelpassen allerede om aftenen den 21. august 1968 lukket for damptilførslen til en del af virksomheden og forsøgt "at bevæge andre ansatte på virksomheden til at nedlægge arbejdet".¹⁴

10. Se Dorothee Wierling: *Geboren im Jahr Eins. Der Jahrgang 1949 in der DDR. Versuch einer Kollektivbiographie*, Berlin 2002, s. 310, 312.

11. Parteiinformation der Bezirksleitung der SED Magdeburg vom 3.9.68, Uddrag fra: 13908 Parteiinf., LV DOS S-A, LPA Magdeburg, i: *SklavenAufstand*, Nr. 51/1998, s. 21.

12. Se Stefan Wolle, *Die DDR-Bevölkerung und der Prager Frühling*, i: *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*, (1992) 36, s. 42.

13. Parteiinformation (note 11), s. 21.

14. Einschätzung der HA IX, i: M. Tantzsch (note 9), s. 123.

Graden af offentlighed var størst ved demonstrationsforsøgene. På dagen for indmarchen samlede 150 til 250 unge ved Erfurts Angereck, hvor de forsøgte at diskutere indmarchen med forbi passerende. 36 unge blev arresteret. I Gotha, Erfurt, Weimar, Potsdam, Berlin og andre byer kom det ligeledes til demonstrationsforsøg. Uden for disse byer blev demonstrationsforsøgene imidlertid kun kendt gennem rygter. I Østberlin, hvor en stor del af flyvebladene var blevet fordelt, kunne SED om effekten af protesterne med succes fastslå: "I intet tilfælde blev der opnået en masseeffekt, da fordelte flyveblade straks blev indsamlet, og påsmurte paroler hurtigt fjernet."¹⁵ Denne vurdering kan overføres på hele DDR. Protestaktionerne opnåede ingen bred effekt; de blev under stor risiko og isoleret fra hinanden gennemført af enkeltpersoner og små grupper, hvis aktiviteter som følge af den diktatoriske overvågningsstats styrke og mobilitet i vidt omfang end ikke blev bemærket af den øvrige befolkning.

Protesternes politiske indhold

Spændvidden af de politiske paroler strakte sig fra "Ud med russerne" og til "Solidaritet med det røde Prag". MfS sammenfattede fra sin position som modstander hovedtendensen i kravene således: "opæggelse" mod interventionen og forsøg på en kampagne for dennes ophævelse, "propagandering og forherligelse af de kontrarevolutionære intriger i CSSR og politikken hos de højrekræfter i KPC [Tjekkosloviets Kommunistiske Parti], der fremmer og begunstiger disse, som eksempel på bestræbelsesværdige forandringer i DDR." "Hetz" mod SED-ledelsen og i særlig grad mod Ulbricht; "opæggelse" mod Sovjetunionens politik samt krav om tilbagetrækning af de sovjetiske tropper fra CSSR og DDR. Men MfS oplistede også "ansporing til fjendtlige aktioner i brede kredse af befolkningen" og solidarisering "med de kontrarevolutionære kræfter i CSSR". Det blev fremhævet, at der ved siden af "slagordsagtige fjendeparoler" som "Ud med russerne!", også var blevet udbredt paroler og krav, der havde "fremstillet de kontrarevolutionære

15. Stadtarchiv Berlin, Rep. BV Berlin, A 1140/2, Bl. 47-49, cit. i: S. Wolle (note 12), s. 43.

intriger som et forsvar for socialismen”, hvorfor ”de fem forbundne socialistiske staters foranstaltninger blev beskrevet, som var de rettet mod socialismens sag eller som folkeretsstridige aktioner så som okkupation, intervention eller aggression”. Hertil kom gentagne ”sammenligninger med fascisternes fremfærd efter diktatet i München henholdsvis den amerikanske aggression i Vietnam”.¹⁶

Forskellige sociale lag af DDR-samfundet tog del i protesten: arbejdere, funktionærer og intelligensen, helt ind i SED's rækker. Men størsteparten af protesterne kom, trods intelligensens stærke sympati for Prager-foråret, fra arbejderungdommen, lærlinge og ungarbejdere. Den sociale sammensætning af de, som blev arresteret som følge af protester, er en vigtig indikation, og den viser, at omkring tre fjerdedele af dem skal henregnes til arbejderne. Af de undersøgelser, som mellem den 21. august og den 27. november 1968 blev indledt mod 506 personer, udgør andelen af faglærte arbejdere, øvrige arbejdere og lærlinge i alt 71,7 procent. Inden for gruppen af arbejdere var de faglærte arbejdere med 189 personer den største gruppe, fulgt af 101 øvrige arbejdere og 73 lærlinge. 4,6 procent af gerningsmændene kom fra kredsen af de kulturskabende og intelligensen. Men afgørende for alle sociale grupper var, at 66 procent af dem, mod hvem der blev indledt en undersøgelse, var unge mennesker i alderen op til 25 år. Af dem var omkring 20 procent ikke engang 18 år. Kvindeandelen er ikke blevet registreret statistisk; at kvinder deltog, er til i dag kun blevet dokumenteret under gruppen af den unge intelligens.

En nærmere analyse af protestkarakteren og protestforløbet giver nogle vigtige antydninger af tilstanden i det daværende DDR-samfund. Det er eksempelvis af stor interesse, at der ingen steder er blevet påvist flyveblade inden for virksomhederne, og at selv skriftlige paroler var en undtagelse i virksomhederne. De forekom heller ikke i virksomheder, hvor der tidligere på denne måde var blevet kæmpet om offentligheden i virksomhederne.¹⁷ Da der samtidig var en

entydig afvisning af interventionen blandt arbejderne, knytter dette forhold sig helt og holdent til det faktum, at der i forbindelse med protesterne både inden og uden for virksomhederne ingen steder kunne påvises virksomhedsinternt agerende ”personsammenslutninger”, som fremstod med en organiseret oppositionel-politisk eller fagforeningsmæssig gruppeaktivitet. Der var åbenbart ikke blot ingen organiserede grupper, men heller ikke længere oppositionelle organisationsmiljøer¹⁸ af arbejdere, hvori muligheden for at rette politiske budskaber til kollegerne var forankret, og som samtidig rådede over den politisk-kulturelle evne til hurtigt at forfatte oppositionelle flyveblade eller endog paroler. Samtidig står det klart, i hvor høj grad virksomhederne oplevede 1968 gennem arbejderne frem for gennem det fra oven beherskede sociale rum. Dette var et resultat af, at arbejdskolleger hyppigt var med i de grupper, der blev dannet uden for virksomhederne, og som blev draget til ansvar for ”mundtlige hetze”, eller at arbejdskolleger i fællesskab havde gennemført planlagte protester uden for virksomhederne.¹⁹

Det er i denne sammenhæng også interessant, at MfS kunne konstatere, at protesterne i de første dage efter indmarchen overvejende blev ytret som ”former for skriftlige hetze”. Først senere tog de ”mundtlige hetze” til i betragtelig grad.²⁰ Det er en vigtig indikation for, at arbejderne protester i virksomhederne især steg i takt med, at presset fra oven for at give bifaldserklæringer blev større. Det udtrykker en tydelig defensiv protestadfærd i modstanden mod kravene om loyalitet i virksomhederne. Grupperne fra den unge intelligens, som i de første dage havde udbredt flyveblade, var derimod enten allerede blevet arresteret, eller de havde opgivet deres aktioner som værende meningsløse, da de stort set ingen virkning fik.

De små grupper fra den unge intelligens, som i løbet af kort tid forfattede flyveblade, havde ingen rigtige politiske kontakter i virksomhederne.

18. Se Siegfried Weichlein: *Sozialmilieus und politische Kultur in der Weimarer Republik* (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft Band 115), Göttingen 1996, s. 11-77, her s. 15-17.

19. Se D. Wierling (note 10), s. 311.

20. Einschätzung der HA IX, i: M. Tantzsch (note 9), s. 125.

16. Einschätzung der HA IX, i: M. Tantzsch (note 9), s. 123f.

17. Se Michael Hofmann: „Solidarität mit Prag“. *Arbeiterproteste 1968 in der DDR*, i: G.-R. Horn/B. Gehrke (note 1), s. 96.

derne, som var brugbare i denne situation. Der er i hvert fald ikke belæg for, at der dukkede flyveblade op i virksomhederne. Disse grupper havde hyppigt deres udgangspunkt i den allerede i forvejen politiserede del af den ungdommelige subkultur; de havde i det mindste læst dele af den oppositionelle, venstreorienterede litteratur fra vesten eller ”Prager Volkszeitung”,²¹ eller også fulgte de systematisk med i de forskellige internationale radiokanaler, som sendte på tysk, og i politiske tv-udsendelser. Og selv om de kun sluttede sig sammen i små illegale grupper for at udfærdige og fordele flyveblade, så gav nogle af dem sig selv politiske gruppenavne som ”Skolelevernes og studenternes aktionskomitee” og ”SDS-DDR”.²²

Politidokumenter fra Leipzig udpeger en tredje gruppe af protestaktører: Klikker af mandlig arbejderungdom i storbyerne, som ligeledes protesterede i de første dage. De ytrede spontant og til dels berusede ”mundtlige hetze”, idet de åbent og uforsigtigt skældte ud på politifolk og andre parti- og statsembedsmænd og råbte forskellige politiske mottoer som ”Dubček, Dubček!” eller ”Ud med russerne!”²³ Nogle lavede i den forbindelse ballade og udøvede hærværk. De var som oftest forankrede i deres bydel. Ifølge Dorothee Wierling drejede det sig for denne gruppe hyppigt om de af SED, FDJ, politiet og *Stasi* udskældte ”rowdys” (bøller), der som en del af den ungdommelige subkultur, der var vanskelig integrerbar i partistaten, som såkaldte driverter eller som deltagere i ungdomsoptøjer til stadighed havde påkaldt sig myndighedernes opmærksomhed.²⁴ Interne studier fra ungdomsforskningen havde dog vist, at de typiske tilhængere af beat-kulturen ikke var ”rowdys”.²⁵ Ydermere forekom der i de politirapporter, som sammenfattede lov-

overtrædelser af typen ”mundtlige hetze”, ingen af de ungarbejdergrupper, der var blevet kendt i forbindelse med konflikter med subkulturen – som eksempelvis ”Capitol-banden”.²⁶ Begge disse forhold taler for, at der i denne personkreds kun indgik en del af de ”rowdys”, som SED-kampagnen henviste til.

Sammenholder man de tre hovedgrupper af protest, opstår der et modstridende billede, hvor de enkelte komponenter dog kan ses som værende kompatible med hinanden. I det mindste var skriftlige protester fra gymnasiaster og unge intellektuelle såvel som de spontane gadeprotester fra grupper af arbejderungdom tæt knyttet til den beat-kultur, som var fortrængt i subkulturen. For så vidt var det to udviklingslinier, som krydsede hinanden i protesterne. For det første udtrykte ”Dubček, Dubček!”-kravene i deres umiddelbare orientering mod demokratisk socialisme den siden 1950’erne vedvarende konflikt omkring afstaliniseringen og demokratisering af østblokken. ”Ud med russerne!”-råbene er helt igennem en del af denne udviklingslinie, som også altid inkluderede en venden sig mod den diktatoriske besættelses- og førende magt. For det andet betyder protestaktørernes forankring i subkulturen, men også optagelsen af magtkritisk litteratur fra Vesttyskland, at en ny politisk-kulturel dimension bliver mærkbar i kontroversen. Den er tæt forbundet med de i DDR gældende, socialistisk draperede preussisk-soldatermæssige dyder og protestantisk arbejdsetik. Den knytter sig helt og holdent til de konflikter, som på samme tid kommer til udtryk i Vesteuropa; men efterhånden antager den mere og mere en egen karakter.

Betydningen af 1968 for DDR

Protesternes forskellige komponenter var ikke blot facetter i langfristede udviklingsprocesser, men også det, som frembragte disse. De to vigtigste resultater af året 1968 for DDR’s konflikthistorie var afslutningen på kollektive strategier for interesserepræsentationen i virksomheden og dermed også undergangen for det sidste

21. Denne avis, der var en avis for det tyske mindretal i CSSR, kunne købes i Østerberlins Kulturzentrum. Den publicerede vigtige dokumenter fra Prag-foråret.

22. *Sozialistische Deutsche Studentenbund* (SDS) var et stærkt venstreorienteret, vesttysk studenterforbund og udgjorde kernen i studenterrevolten i den Tyske Forbundsrepublik. (Overs. note)

23. Se Marc-Dietrich Ohse: *Jugend nach dem Mauerbau. Anpassung, Protest und Eigensinn (DDR 1961-1974)*, Berlin 2003, s. 206 - 209.

24. Se D. Wierling (note 10), s. 311.

25. Se M. Rauhut (note 3), s. 212-216.

26. Grupperne betegnede sig efter deres træffesteder – i dette tilfælde en biograf, jf. Yvonne Liebling: *All you need is beat. Jugendsubkultur in Leipzig 1957-1968*. Leipzig 2005. (Overs. note)

rudiment af en selvstændig arbejderbevægelse. Parallelt hermed opstod der – efter bygningen af Muren – en ny opposition, der imidlertid ikke – som oppositionen i Polen – var i stand til at tage kollektive kampe og dermed de store samfundsgrupperes konflikter op. Disse to forløb krydsede hinanden under protesterne.

I 1968 forsøgte arbejderne for sidste gang kollektivt at stille op for deres interesser i virksomheden og at kæmpe om offentligheden i virksomhederne. Arrestationen af ”provokatører” og den massive indsats af partiagitatorer i samarbejde med virksomhedsledelserne og sikkerhedsmyndighederne førte til den endegyldige tilbagetrækning fra virksomhedsoffentligheden, som allerede var blevet indledt med bygningen af Muren. Resultatet var flertalssamfundets store tavshed efter 1968. På dette grundlag kunne Erich Honeckers opbygge den oplyste stalinisme og gøre tavsheden permanent, idet han gennemførte et forsørgelsesdiktatorisk magtkompromis²⁷ og skabte en formynderisk socialstat, indtil denne brød sammen som følge af innovations- og produktivitetsmangler, og magtkompromiset gik i stykker.

Parallelt hermed opstod der i 1967/68 nye oppositionelle miljøer, hvis kontinuitet trods adskillige forandringer varede frem til 1989. Denne kontinuitet kan skitseres gennem personer, gennem kontinuiteten i diskussionerne og gennem de steder, hvor sammenslutningerne fandt sted. Disse miljøer blev bærere af stadig nye og skiftende politiske aktiviteter og gruppedannelser. Den ny opposition udgik fra netværket og den delvise overlappning i miljøerne omkring den kritisk-marxistiske og kristne intelligens såvel som den subkulturelle ungdomsbevægelse.

Oppositionens dobbelte prægning fra vestlig såvel som østlig retning i årene 1967/68 gik så at sige ind i dens kulturelle ”gener”, også selv om de samfundsmæssige betingelser, diskussionerne, personerne og den oppositionelle praksis ændrede sig betragteligt i løbet af 20 år. Efter bortfaldet af den traditionelle arbejderside som oppositionel ressource i samfundsmæssige konflikter fulgte efter et opsving i begyndelsen

af 70'erne bortfaldet af de traditionelle intellektuelle og intelligensen ved slutningen af 70'erne. Kun kilden af ungdommelig opsætsighed og dens subkulturer forblev udtømmelig.

27. Begrebet ”*Versorgungsdiktatur*” (forsørgelsesdiktatur) refererer til Konrad Jarauschs begreb ”*Fürsorgediktatur*” (omsorgsdiktatur).